

ПРИЙНЯТТЯ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Андрій Кучук

доктор юридичних наук,
професор кафедри права та
методики викладання
правознавства Сумського
державного педагогічного
університету імені
А.С.Макаренка, м. Суми,
Україна
e-mail: kucshuk@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5918-2035>

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю висвітлення процесу підготовки проекту та прийняття Загальної декларації прав людини, що дозволить усебічно вивчати природу людських прав, розуміти їх універсальний, всезагальний характер. Обрання Загальної декларації прав людини, як об'єкта вивчення, визначається особливою природою цього міжнародного акту soft law. Описуються окремі аспекти підготовки проекту та прийняття Загальної декларації прав людини. Відзначається діяльність Комісії з людських прав, що складалася з 18 членів, які були представниками різних політичних, культурних і релігійних груп.

Наголошується, що починаючи зі ст. 1 Загальної декларації прав людини зі слів «Усі люди народжуються вільними і рівними...», розробники Загальної декларації прав людини відтворили ідею універсальності людських прав, їх глобального характеру, що не обмежується кордонами окремої держави чи, навіть, регіону.

Резюмується, що створюючи міжнародний акт, який мав закріпити людські права, втілити ідеї рівності людей в правах, універсальний і всезагальний їх характер, до роботи над текстом документу були залучені представники різних груп населення. Однак, при прийнятті Загальної декларації прав людини не усі держави голосували за її прийняття. Вісім держав утрималися від її підтримки, що обумовлено низкою релігійних та політичних чинників. Водночас, різна інтерпретація людських прав різними державами не заперечує універсального їх характеру. Висвітлюючи тематику людських прав, доцільно розкривати процес підготовки і прийняття Загальної декларації прав людини, що дозволить системно і чітко розуміти природу людських прав, відмінності у діяльності різних держав щодо забезпечення людських прав.

Ключові слова:

апартеїд, Загальна декларація прав людини, Комісія з людських прав, людські права, універсальність

**GENERAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS ADOPTION:
HISTORICAL ASPECT*****Andriy Kuchuk***

Doctor of Law, Professor of the Department of Law and methods of teaching jurisprudence, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine
e-mail: kucshuk@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5918-2035>

The urgency of the study is stipulated by the necessity to cover the process of project preparation and adoption of the Universal Declaration of Human Rights, which will allow a comprehensive study of the nature of human rights, to understand their universal nature. The choice of the Universal Declaration of Human Rights as an object of the study is determined by the special nature of this international soft law act. It is emphasized that the process of adopting this international act remains somewhat unclear among lawyers. The preparation and adoption of the Universal Declaration of Human Rights is hardly covered in the legal literature, which does not contribute to a comprehensive understanding of the Western human rights concept and relativism in the interpretation of human rights as a phenomenon within various legal cultures.

Some aspects of project preparation and adoption of the Universal Declaration of Human Rights are described. The activities of the Human Rights Commission, which consisted of 18 members representing various political, cultural and religious groups, are noted.

It is emphasized that starting with Art. 1 of the Universal Declaration of Human Rights from the words “All people are born free and equal...”, the developers of the Universal Declaration of Human Rights reproduced the idea of the universality of human rights, their global nature, that is not limited to a state or even a region.

It is summed up that representatives of various groups of the population were involved in the work on the text of the document, creating an international act that was to consolidate human rights, to embody the ideas of equality of human rights, and their universal character. However, while adopting the Universal Declaration of Human Rights, not all states voted in its favor. Eight states have refrained from supporting it which is stipulated by a number of religious and political factors. At the same time, different interpretations of human rights by various states do not deny their universal nature. Covering the issue of human rights, it is advisable to disclose the process of preparation and adoption of the Universal Declaration of Human Rights, which will allow systematically and clearly understand the nature of human rights, differences in the activities of various states concerning human rights ensuring.

Keywords: apartheid, Universal Declaration of Human Rights, Commission on Human Rights, human rights, universality

Кучук А. (2021). Прийняття
Загальної декларації прав
людини: історичний аспект.
Консенсус, 1, 106–114.

URL:
<https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/10>

На сьогодні одним з важливих напрямів демократичної держави є визнання і забезпечення людських прав. Означене положення повною мірою стосується і України, відповідно до ст. 3 Конституції якої саме забезпечення прав дитини проголошується основним обов'язком держави¹.

Починаючи з другої половини XX ст. було прийнято низку міжнародних актів, предметом регулювання яких є людські права. Чи не найпершим з них і найбільш вагомим у міжрегіональному аспекті є Загальна декларація прав людини, яка була прийнята у 1948 р. та стала своєрідною відповіддю міжнародного співтовариства на Другу світову війну. Однак, і нині серед правників залишається певною мірою не з'ясованим процес прийняття цього міжнародного акта. Підготовка та прийняття Загальної декларації прав людини майже не висвітлюється у навчальній правничій літературі, що не сприяє усебічному розумінню західного концепту людських прав та релятивізму у інтерпретації людських прав як явища в межах різних правових культур.

Термін «загальність» у назві вказаного міжнародного акту та факт його прийняття, на мою думку, є фактором створення своєрідної ілюзії про однакове розуміння змісту означеної правової категорії державами-учасниками Організації Об'єднаних Націй. І саме висвітлення процесу підготовки та прийняття Загальної декларації прав людини дозволяє зрозуміти відмінності тлумачення явища людських прав, що існували наприкінці першої – початку другої половини XX ст. у різних правових культурах.

Додатковим фактором, що обумовив обрання саме процесу прийняття Загальної декларації прав людини, є правова природа цього міжнародного акту. Так, як відомо, в міжнародному праві існує умовний поділ міжнародно-правових норм на ті, що складають *hard law* та ті, що складають *soft law*. При цьому, як видно з самих назв «частин» права, перше з них є загально обов'язковим та передбачає певні санкції за порушення встановлених правил, інше – не є обов'язковим та не містить санкцій за невиконання відповідних положень, які мають характер декларацій, висловлених намірів. При цьому, хоча Загальна декларація прав людини і належить до *soft law*, міжнародні судові інституції неодноразово відзначали необхідність виконання приписів цього міжнародного акту. Відтак, бінарна природа Загальної декларації прав людини впливає на інтерпретацію її положень щодо розуміння людських прав, їх змісту.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

Окреслена проблематика є малодослідженою правничою наукою. Так, окремі її аспекти стали предметом гносеології С. Головатого, який відзначає важливі термінологічні аспекти прийняття Загальної декларації прав людини. Так, на думку вітчизняного вченого, під час підготовки означеного документу світова спільнота спеціально відмовилась від використання терміносполучення «the rights of man» на користь терміну «human rights»: «Намір укладачів ООНівського документа 1948 р. замінити англійське “the rights of man” на “human rights” мав явне бажання зробити наголос саме на *трансцендентному характерові* проголошених Декларацією прав. І в цьому зв'язку дуже важливо, що англійське *human* – це саме те, що й українською *людський* у значенні: 1. Прикм. до люди // Належний людям // Власт., притаманний людині (**Людська істота** – людина; **Рід людський** – людство)².

Окрім цього, С. Головатий частково аналізує і те, що не всі держави підтримали прийняття Загальної декларації прав людини, утримавшись від прийняття рішення.

М. Гнатовський та О. Поединок висвітлили окремі моменти прийняття Загальної декларації прав людини, досліджуючи цей акт як частину загального звичаєвого міжнародного права. Автори дійшли висновку, що «у сучасному міжнародному праві Загальна декларація повинна розглядатися як документ, що містить основні загальновизнані принципи та норми міжнародного права захисту прав людини. Практика її застосування державами та міжнародними судовими інституціями свідчить, що Загальна декларація становить невід'ємну частину загального звичаєвого міжнародного права і є основою для розвитку міжнародного договірної права у сфері прав людини»³.

Загальна декларація прав людини стала результатом «реалізації пропозиції про включення в проект Статуту ООН розділу про права людини. Однак, у зв'язку з тим, що згаданий розділ через свою складність поставив під загрозу прийняття основної частини проекту, було вирішено його зі Статуту вилучити і замінити на Декларацію»⁴ – відзначає Т. Латковська.

Окремі аспекти прийняття Загальної декларації прав людини висвітлено і у праці О. Шередько «Гене́за закріплення прав людини у міжнародному праві», у якій авторка аналізує низку документів, що стали поштовхом до прийняття саме Загальної декларації прав людини: Декларацію міжнародних прав людини, Декларацію прав людини, Міжнародний білль прав людини⁵.

² Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ: Дух і літера, 2016. С. 8.

³ Гнатовський М.М., Поединок О.Р. Загальна декларація прав людини як частина загального звичаєвого міжнародного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 83. Ч. 2. С. 23.

⁴ Латковська Т.А. Загальна декларація прав людини – видатний документ історії людства. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C2iCOM=2&I2iDBN=UJRN&P2iDBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vchfo_2014_4_6.pdf

⁵ Шередько О. Гене́за закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 252–261

Метою дослідження є акцентування уваги науковців на необхідності системного і комплексного висвітлення історичних аспектів розробки та прийняття Загальної декларації прав людини, що стане основою усебічної та об'єктивної інтерпретації сутності та змісту людських прав.

Атрактором прийняття Загальної декларації прав людини стала Друга світова війна. До цього часу людські права сприймалися суто з позицій внутрішньодержавного явища. Лише у окремих випадках, пов'язаних з міжнародними відносинами окреслена проблематика могла набути регіонального характеру, не володіючи при цьому прецедентним характером.

Саме Друга світова війна підняла на порядок денний питання співвідношення індивіда та держави, індивіда та колективу, яскраво засвідчивши те, що саме індивід повинен мати перевагу: не може колектив (держава) наказувати людині визначати спосіб її життя, реалізацію власних потенцій тощо (при цьому я не заперечую наявності та необхідності наявності загальних правил, які повинен дотримуватися індивід у суспільстві, однак, ці правила повинні мати межу, якою, зокрема, і виступають людські права, людська гідність; відтак, черговий раз наголошу на необхідності в демократичному суспільстві реалізації положення про пріоритет людини та її прав над інтересами держави).

Підготовкою проекту Загальної декларації прав людини займалась Комісія з людських прав. За дорученням генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй реалізація завдання щодо підготовки означеного документу була покладена на канадця Джона Пітерса Хамфрі.

Сама ж Комісія з людських прав, як відзначається на офіційному порталі Організації Об'єднаних Націй, складалася з 18 членів, які були представниками різних політичних, культурних і релігійних груп. Очоловала редакційний комітет вдова президента США Франкліна Рузвельта Елеонора Рузвельт. Разом з нею були Рене Кассен з Франції, який склав перший проект Декларації, Доповідач Комітету Чарльз Малік з Лівану, заступник Голови Пен Чунг Чанг з Китаю та Джон Хамфрі з Канади, директор Відділу ООН з прав людини, який підготував план Декларації. Але саме пані Рузвельт була визнана рушійною силою для прийняття Декларації⁶. Варто відзначити прагнення творців Загальної декларації прав людини урахувати плюралізм інтерпретацій категорії людських прав, залучивши до роботи Комісії з людських прав представників різних соціальних груп, однак, їх було лише 18 осіб.

У означеному контексті заслуговує на увагу дослідження С. Вальц щодо аналізу чотирьох політичних міфів про прийняття Загальної декларації прав людини, зокрема і щодо спонсорування розробників декларації та відтворення у її змісті пропаганди людських прав у інтерпретації західних держав. Відзначу, що вказаний автор дійшов думки, що кожен з чотирьох політичних міфів «містить частинку

⁶ History of the Declaration. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/udhr/history-of-the-declaration>

правди, але кожен з них також вводить в оману». Автор наголошує, що коли історична роль великих держав у просуванні норм прав людини перебільшена, то роль і внесок малих держав не помічається⁷.

Загалом варто вказати, що починаючи ст. 1 Загальної декларації прав людини зі слів «Усі люди народжуються вільними і рівними...», розробники цього документи відтворили ідею універсальності людських прав, їх глобального характеру, що не обмежується кордонами окремої держави чи, навіть, регіону.

«Як загальний стандарт досягнень для всіх держав, що підписали документ, Загальна декларація прав людини є суттєвим наріжним каменем у сучасній історії людських прав, спираючись на давню сучасну філософію, відповіді на страшні злочини Другої світової війни та різні бачення майбутніх стандартів людських прав. Незважаючи на розбіжності у поглядах багатьох редакційних сторін та держав, Загальна декларація прав людини врешті-решт вийшла за межі конфлікту, сформувавши основу морального компасу для всього людства»⁸ – так оцінює значення цього міжнародного акта один з зарубіжних дослідників.

Водночас, варто наголосити і на іншому аспекті прийняття Загальної декларації прав людини – саме на процесі голосування, який виявив наявність різних інтерпретацій людських прав, що проявилось не у одностайній підтримці прийняття досліджуваного міжнародного документу. Як вказує аналіз означеного процесу, факторами різного сприйняття змісту людських прав стали наступні:

1. Релігійний фактор. Загальна декларація прав людини відтворює теорію людських прав, засновану на пріоритеті людини, на праві людини на вільний розвиток своєї особистості, що включає і можливість змінювати свої переконання, релігію, а також на рівності у правах жінки та чоловіка. Частково вказані положення відображено у ст. 16 і 18 Загальної декларації прав людини, які й визначили поведінку представників Саудівської Аравії: не підтримати прийняття Загальної декларації прав людини.

Суспільне життя у вказаній державі обумовлюється її теократичним характером та статусом «держави двох мечетей» (на її території знаходяться мечеті, що є двома найбільшими святинями в ісламі). Теократичний характер суспільного устрою (як і державного) не може не відображатися на сприйнятті правових явищ, зокрема, і людських прав. Саме через іслам має інтерпретуватися досліджувана категорія. При цьому не слід забувати про дещо різне сприйняття становища чоловіка та жінки в межах ісламського світу. Тож ні положення про рівність чоловіка та жінки в правах, ні про свободу вибору релігії, відмови від релігії, можливості не сповідувати узагалі ніякої релігії доволі неоднозначно сприймаються релігійною людиною, релігійним суспільством.

⁷ Waltz S. Reclaiming and Rebuilding the History of the Universal Declaration of Human Rights. *Third World Quarterly*. 2002. № 23 (3). P. 437-448.

⁸ Duan F. The Universal Declaration of Human Rights and the Modern History of Human Rights. URL: <https://ssrn.com/abstract=3066882>

Несприйняття означених положень (щодо рівності усіх людей у правах, незалежно від статі, а також щодо свободи віри) значною мірою суперечить теорії людських прав, що знайшла формальне відображення у тексті Загальної декларації прав людини.

2. Політичний фактор. Утримання від голосування за прийняття Загальної декларації прав людини Південно-Африканською Республікою значною мірою обумовлювалось політикою расової дискримінації, що проводилась у цій державі відносно африканських народів.

А такий стан політики був несумісний з проголошеними у Загальній декларації прав людини правами. Окрім цього, відповідно до «духу» цього міжнародного акта soft law, основною цінністю є людина, а не держава чи колектив, що також не відповідало тодішній політиці Південно-Африканської Республіки. Апартеїд несумісний з західною концепцією людських прав, як і будь-який інший стан нехтуваннями правами особи через яку б то не було ознаку – расу, стать, вік, національність та ін.

У означеному контексті варто відзначити, що саме людські права є тим засобом, що обмежує державну владу, запобігає свавілля органів публічної влади, слугує критерієм визначення ефективності діяльності держави. «За демократичною традицією соціальне призначення влади визначається як служіння народу і деталізується у конкретиці надання послуг»⁹ – відзначає П. Петровський.

Тому недемократичні держави й заперечують належність людині прав від природи, не визнають невід'ємний характер людських прав, їх невідчужуваність та намагаються переконати у тому, що саме держава надає людині права, визначає межі людських прав, порядок реалізації тощо. Відповідно спотворюється сутність досліджуваної категорії, більш того людськими правами називається зовсім інше явище – наприклад, пільги та привілеї тощо.

Як уже неодноразово наголошувалося, на сьогодні більшість держав визнало існування невід'ємних (природних) прав людини. Це, у свою чергу, спричиняє необхідність реалізації принципу «держава для людини», а не «людина для держави». Що актуалізує психологічний і соціологічний підходи до розуміння права. Право не повинно розглядатися як формально визначене правило поведінки, що встановлене і охороняється державою. Цей рудимент радянської апаратної системи до цих пір продовжує існувати у окремих «демократичних» державах¹⁰.

Наведене дозволяє зрозуміти і позицію Радянського Союзу та його сателітів, які також не голосували за прийняття Загальної декларації прав людини (утримались). «Нас не можна збити з нашої позиції демагогічними криками і схлипуваннями про те, що не можна, мовляв, обмежувати людську свободу, права

⁹ Петровський П. Забезпечення прав і свобод людини – основний тренд модернізації публічного управління. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 13–20.

¹⁰ Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 238.

людини. Ні – можна, якщо ця свобода використовується на шкоду суспільному благу, інтересам народу»¹¹ – наголосив А. Вишинський.

Водночас, слід відзначити, що не дивлячись на наявність різних інтерпретацій людських прав, усе ж таки, можна стверджувати, що Загальна декларація прав людини є не суто результатом об'єктивації західної теорії людських прав, а все ж таки цей міжнародний акт втілює саме універсальне сприйняття людських прав. У цьому контексті слід згадати наукову роботу Х. Хрістенсена присвячену історичним аспектам прийняття Загальної декларації прав людини. У цій роботі автор аналізує реакції основних учасників в процесі роботи над прийняттям досліджуваного документу, внески основних суб'єктів. Він показує, що режим законодавства в галузі прав людини був зумовлений переговорною справою за участю різних країн з різних континентів, культур і релігій. Автор демонструє важливість невеликих держав для прийняття стандартів у сфері людських прав як міжнародного права. Він спростовує думку, що режим прав людини є західним проектом¹².

«Разом з іншими документами та протоколами, що виникли з попелу Другої світової війни, було створено концерт юридично-політичних засобів, спрямованих на просування постійного миру. Таким чином, він отримав високий рівень визнання та легітимності та став стандартною основою для визначення глобальних «прав людини»¹³.

Таким чином, створюючи міжнародний акт, який мав закріпити людські права, втілити ідеї рівності людей в правах, універсальний і усезагальний їх характер, до Комісії з людських прав були залучені представники різних груп населення, включаючи відмінності у політичних, релігійних та ін. поглядах. Однак, при прийнятті Загальної декларації прав людини не усі держави голосували за її прийняття. Вісім держав утримались від її підтримки, що обумовлено низкою релігійних та політичних чинників. Водночас, різні інтерпретації людських прав різними державами не заперечує універсального їх характеру.

Висвітлюючи тематику людських прав, доцільно розкривати процес підготовки і прийняття Загальної декларації прав людини, що дозволить системно і чітко розуміти природу людських прав, відмінності у діяльності різних держав щодо забезпечення людських прав.

REFERENCES

Christensen H. BORN FREE AND EQUAL: The History of the Universal Declaration of Human Rights . *Advances in Social Sciences Research Journal*. 2020. № 7 (6). P. 112-117.

¹¹ СССР и принятие всеобщей декларации прав. URL: <http://www.hrrights.ru/text/b11/Chapter17.htm>

¹² Christensen H. BORN FREE AND EQUAL: The History of the Universal Declaration of Human Rights . *Advances in Social Sciences Research Journal*. 2020. № 7 (6). P. 112-117.

¹³ Thiago R. et al. Declaration of Human Rights 70 Years After. URL: <https://www.scielo.br/j/cint/a/6ZCqRCh7vw9xVBLqPcyfdRb/?lang=en#>

CSSR i priniatie vseobshchei deklaratsii prav. URL: <http://www.hrighs.ru/text/b11/Chapter17.htm>

Duan F. The Universal Declaration of Human Rights and the Modern History of Human Rights. URL: <https://ssrn.com/abstract=3066882>

History of the Declaration. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/udhr/history-of-the-declaration>

Hnatovskiy M.M., Poiedynok O.R. Zahalna deklaratsiia prav liudyny yak chastyna zahalnoho zvychaievoho mizhnarodnoho prava. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn.* 2009. Vyp. 83. Ch. 2. S. 17–26.

Holovatyi S. Pro liudski prava. Lektsii. Kyiv: Dukh i litera, 2016. 760 s.

Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* 1996. № 30.

Kuchuk A.M. Teoretychni osnovy pravovoho politsentryzmu: monohrafiia. Dnipro: Dniprop. derzh. un–t vnutr. sprav; Lira LTD, 2017. 312 s.

Latkovska T.A. Zahalna deklaratsiia prav liudyny – vydatnyi dokument istorii liudstva. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vchfo_2014_4_6.pdf

Petrovskiy P. Zabezpechennia prav i svobod liudyny – osnovnyi trend modernizatsii publicznego upravlinnia. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia.* 2015. Vyp. 43. S. 13–20.

Sheredko O. Heneza zakriplennia prav liudyny u mizhnarodnomu pravi. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia mizhnarodni vidnosyny.* 2019. Vyp. 46. S. 252–261.

Thiago R. et al. Declaration of Human Rights 70 Years After. URL: <https://www.scielo.br/j/cint/a/6ZCqRCh7vw9xVBLqPcyfdRb/?lang=en#>

Waltz S. Reclaiming and Rebuilding the History of the Universal Declaration of Human Rights. *Third World Quarterly.* 2002. № 23 (3). P. 437–448.